Otwarcie wystawy stałej *Krakowianie wobec terroru 1939–1945–1956*. Podsumowanie i wnioski z realizacji projektu

2 czerwca 2011 roku w oddziale Muzeum Historycznego Miasta Krakowa Ulica Pomorska została otwarta nowa wystawa stała *Krakowianie wobec terroru 1939–1945–1956*. Wydarzenie to było zamknięciem kilkuletnich prac prowadzonych w cieniu sztandarowego projektu MHK, tzn. otwarcia nowego oddziału Fabryka Emalia Oskara Schindlera i wystawy stałej *Kraków – czas okupacji 1939–1945* w części administracyjnej dawnej Niemieckiej Fabryki Naczyń Emaliowanych Oskara Schindlera przy ulicy Lipowej 4. Nowy budynek i przestrzeń ekspozycyjna stworzyły wyjątkową dla muzealników okazję do zaprezentowania historii okupowanego przez Niemców Krakowa[1].

W Krakowie przy ulicy Pomorskiej 2 podczas II wojny światowej znajdowała się siedziba gestapo. Świadectwem przeszłości tego miejsca są zachowane do dziś cele dawnego aresztu gestapo – miejsce pamięci narodowej i najważniejszy punkt muzeum. Potrzeba upamiętnienia ofiar niemieckiego terroru zrodziła się wśród byłych więźniów gestapo. Po wojnie dawne cele gestapo były odwiedzane przez rodziny ofiar i traktowane jako swego rodzaju cmentarz. Z upływem lat pamięć o „Pomorskiej" stawała się coraz bardziej domeną środowisk byłych więźniów. Władze komunistycznej Polski organizowały w Domu Śląskim okazjonalne obchody świąt państwowych. Przez wiele lat nie było możliwości innego upamiętnienia ofiar tego miejsca. W latach sześćdziesiątych XX wieku dzięki staraniom środowiska kombatanckiego i Muzeum Historycznego Miasta Krakowa przeprowadzono pierwsze prace konserwatorskie w byłych celach gestapo i dokonano inwentaryzacji inskrypcji wykonanych przez więźniów. W 1972 roku MHK wydało pierwszą publikację na temat historii tego miejsca, *Ulica Pomorska 2*, autorstwa Stanisława Czerpaka i Tadeusza Wrońskiego.

Historia niemieckiej okupacji naszego miasta przez kilka dziesięcioleci była prezentowana w niewielkiej wystawie stałej w oddziale MHK przy ulicy Pomorskiej 2 w Domu Śląskim. Oddział ten został utworzony decyzją Ministra Kultury i Sztuki 5 listopada 1981 roku jako oddział martyrologiczny w strukturze MHK. Dom Śląski to fundamentalne miejsce na historycznej mapie Krakowa, bez którego opowieść o historii Krakowa w latach 1939–1945 byłaby niepełna.

Przez niemal trzy dekady zwiedzający mogli oglądać otwartą 30 września 1982 roku wystawę stałą *Walka i męczeństwo Polaków w latach 1939–1945*, poświęconą historii okupacji niemieckiej, kilkakrotnie modernizowaną i poszerzaną o nowe tematy. Scenariusz wystawy pod względem historycznym opracował Tadeusz Wroński. W wyniku powtarzających się zalań sali wystawowej wodą przeciekającą z kasyna Milicji Obywatelskiej i zagrożeniu zniszczenia eksponatów podjęto decyzję o zamknięciu ekspozycji, którą ostatecznie zlikwidowano 30 kwietnia 1985 roku.

Zespół pracowników MHK w składzie: Andrzej Kuler, Marek Natkaniec, Janusz Tadeusz Nowak, Wacław Passowicz, Stanisław Piwowarski, pod kierunkiem dyrektora MHK, Andrzeja Szczygła, przygotował nowy scenariusz wystawy, którą otwarto 6 września 1990 roku.

14 kwietnia 1998 roku została otwarta wystawa stała *Kraków 1939–1956*. Twórcy ekspozycji przybliżali zwiedzającym najważniejsze wydarzenia z dziejów okupacji niemieckiej Krakowa lat 1939–1945. Zasygnalizowano także w niewielkim stopniu okres terroru komunistycznego w Krakowie w latach 1945–1956. Głównym problemem twórców wystawy była niewielka powierzchnia ekspozycyjna, zaledwie 100 m kw. Wystawa m.in. ze wspomnianego wcześniej powodu nie mogła być obszernym wykładem monograficznym historii Krakowa w latach 1939–1956. Przybliżała wybrane wątki martyrologiczne z historii miasta. Ekspozycja przy ulicy Pomorskiej 2 przez wiele lat była jedyną stałą wystawą w Krakowie poświęconą okresowi terroru niemieckiego i sowieckiego[2].

[1] Bednarek M., Miśtal Z.: *Otwarcie nowego oddziału Muzeum Historycznego Miasta Krakowa oraz wystawy stałej Kraków – czas okupacji 1939–1945. Podsumowanie i wnioski z realizacji projektu.* „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 2011, z. 29, s. 429–436.

[2] Gąsiorowski T.: *„Dom Śląski" przy ul. Pomorskiej 2 w Krakowie*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 1990, z. 17, s. 82–85. Salwiński J.: *Dom Śląski w Krakowie. Geneza, historia, teraźniejszość*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 2004, z. 22, s. 144–165. Bednarek M., Salwiński J.: *Pomorska. Przewodnik po Miejscu Pamięci Narodowej i oddziale Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*. Kraków 2003.

Fragment poprzedniej wystawy stałej Kraków w latach 1939–1956, *fot. A. Janikowski, T. Kalarus*

Fragment wystawy poświęcony terrorowi komunistycznemu, fot. A. Janikowski, T. Kalarus

Fragment wystawy stałej Krakowianie wobec terroru 1939–1945–1956, *poświęcony historii Domu Śląskiego, fot. A. Janikowski, T. Kalarus*

Przestrzeń wystawy poświęcona terrorowi niemieckiemu, fot. A. Janikowski, T. Kalarus

W przygotowanej latem 2007 roku przez MHK koncepcji nowego oddziału Muzeum – Fabryka Emalia Oskara Schindlera – założono połączenie organizacyjne i merytoryczne w jedną strukturę oddziałów zajmujących się historią Krakowa w okresie II wojny światowej. Na przełomie 2007 i 2008 w trakcie prac koncepcyjnych nad projektem wystawy *Kraków – czas okupacji 1939–1945* została podjęta decyzja o zmianie wystawy w oddziale Ulica Pomorska. Dwa mniejsze oddziały oraz prezentowane w nich wystawy stałe, tj. Apteka pod Orłem oraz Ulica Pomorska, miały stanowić uzupełnienie głównej wystawy stałej *Kraków – czas okupacji 1939–1945*[3]. W związku z tym konieczna była modernizacja i zmiana pod względem merytorycznym wystawy stałej *Kraków 1939–1956* w oddziale Ulica Pomorska.

Zakres merytoryczny projektu

Wystawa *Krakowianie wobec terroru 1939–1945–1956*, opowiadając o złożonej historii naszego miasta, przygotowuje zwiedzającego do wizyty w celach, gdzie torturowano i mordowano Polaków oraz przedstawicieli innych narodowości. Wystawa stała ma za zadanie przybliżyć historię krakowian – ofiar terroru dwóch systemów totalitarnych: narodowosocjalistycznego i komunistycznego. Terminem „krakowianie" określamy nie tylko osoby urodzone i na stałe mieszkające w Krakowie, ale również te, które los związał choćby na krótko z miastem. Ekspozycja została podzielona na trzy części. W części pierwszej prezentujemy genezę Domu Śląskiego i jego historię przed II wojną światową.

W drugiej części przedstawiamy losy wybranych krakowian – ofiar niemieckiego terroru w latach 1939–1945, na tle niemieckiego aparatu przemocy. W czasie okupacji w Domu Śląskim przy ulicy Pomorskiej 2 i w sąsiednich kamienicach mieściła się siedziba niemieckich struktur policyjnych, w tym gestapo. W części piwnic Domu Śląskiego urządzono podręczny areszt, na którego ścianach do dzisiaj zachowały się inskrypcje pozostawione przez więźniów. Nie jest znana dokładna liczba osób, które poniosły śmierć w wyniku tortur stosowanych w trakcie przesłuchań przez gestapo w tym miejscu.

Trzecia część przedstawia historie krakowian poddanych represjom sowieckich i polskich komunistów w latach 1945–1956. Obok Domu Śląskiego od 1945 roku miał siedzibę Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego (WUBP, powszechnie określany skrótem UB) – jeden

[3] Bednarek M.,, Gawron E., Jeżowski G., Zbroja B., Zimmerer K., Haber L.: *Kraków – czas okupacji 1939–1945*. Red. J. Trześniowska, A. Biedrzycka. Kraków 2010. Katalog wystawy stałej w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa, oddział Fabryka Emalia Oskara Schindlera.

z głównych organów systemu terroru wymierzonego w Polaków wrogo nastawionych wobec komunistycznej władzy. UB zajął na swoje potrzeby przedwojenny Dom Profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego przy placu Inwalidów 4. W piwnicach budynku urządzono areszt, gdzie przetrzymywano, przesłuchiwano i torturowano żołnierzy podziemia niepodległościowego i członków organizacji antykomunistycznych[4].

Zakres czasowy projektu

Realizacja projektu odbywała się dwuetapowo. Pierwszy etap był realizowany w okresie od lutego 2008 do czerwca 2009 roku. Pierwotnie zbyt optymistycznie przyjęto datę 6 września 2009 roku jako dzień otwarcia wystawy stałej w oddziale MHK Ulica Pomorska. Wyznaczenie tego terminu ściśle związane było z pierwotnym zamierzeniem otwarcia wystawy stałej *Kraków – czas okupacji 1939–1945* w marcu 2009 roku.

W lutym 2008 roku został powołany zespół projektowy w składzie: Grzegorz Jeżowski – kurator, Paweł Jagło – asystent kuratora, Zuzanna Miśtal – organizacja, Anna Zug – promocja, Magdalena Fryźlewicz – redakcja, Anna Śliwa-Suchowiak – nadzór konserwatorski. W pierwszym etapie przede wszystkim skupiono się na przygotowaniu scenariusza wystawy i pierwszych kwerendach. W tym okresie projekt był realizowany w cieniu priorytetowego dla MHK zadania otwarcia oddziału i wystawy w Fabryce Emalia Oskara Schindlera. Stopniowo ten ostatni projekt zaangażował niemal wszystkich członków zespołu realizujących nową wystawę w Domu Śląskim. Część pracowników MHK z zespołu została oddelegowana do realizacji innych zadań w Muzeum. Z pierwszego zespołu projektowego do zakończenia prac w czerwcu 2011 roku pozostały tylko dwie osoby. Przez cały okres realizacji wystawy nadzór na projektem pełnił dyrektor ds. naukowych Jacek Salwiński.

W lipcu 2009 roku został rozstrzygnięty konkurs plastyczny na aranżację plastyczną wystawy stałej. Autorem zwycięskiego projektu jest dr Łukasz Sarnat z Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie.

W drugim etapie realizacji projektu, od 1 lipca 2010 roku do 2 czerwca 2011 roku, przeprowadzono zasadniczą część prac. Wykorzystując doświadczenia z prac nad wystawą stałą *Kraków – czas okupacji 1939–1945*, rozdzielono funkcje kuratora i kierownika projektu. Od 1 lipca 2011 roku do zakończenia prac funkcję kierownika sprawował Janusz Bierówka. Równocześnie poszerzono zespół projektowy, wprowadzając dodatkowych pracowników. Ostatecznie zespół projektowy pracował w składzie: Grzegorz Jeżowski – kurator wystawy, Janusz Bierówka – kierownik projektu, Marta Śmietana i Anna Kandzior-Zug – promocja, Kamil Jurewicz – koordynacja procesu wydawniczego, Dominik Dziadusz – nadzór konserwatorski, mgr inż. Adam Świerz i Jan Dziechciowski – nadzór budowlany, Grzegorz Woźniak – systemy informatyczne, Grzegorz Łojowski – multimedia, Zbigniew Skupień – system alarmowy oraz współpracujący: Bartłomiej Nuckowski, Marzena Sawicz, Bartłomiej Woch. Na scenariuszem wystawy pracowali Grzegorz Jeżowski, Paweł Jagło (do końca lutego 2009 roku), Tomasz Stachów i Maria Wąchała (od października 2010 roku), Monika Bednarek (od października 2010 roku).

Fragment wizualizacja wystawy stałej Krakowianie wobec terroru 1939–1945–1956*, autor projektu Łukasz Sarnat*

Redakcje tekstów do przewodnika, prezentacji, wystawy zlecono osobom spoza muzeum – Magdalenie Fryźlewicz i Krystynie Stefaniak.

Zakres finansowania projektu

Projekt był realizowany w większości ze środków budżetowych MHK. Według pierwszych szacunków z lipca 2008 roku koszt wystawy stałej miał wynieść 171 733,00 zł. W sumie na pokrycie kosztów wystawy zarezerwowano 578 080,00 zł w czterech budżetach w 2010 i 2011 roku. W 2010 roku na wystawę przeznaczono kwotę 234 359,06 zł, w tym 90 259,06 zł na cele inwestycyjne. W 2011 roku na wystawę wyasygnowano 343 720,94 zł. Koszt przygotowania ekspozycji i modernizacji oddziału wyniósł 519 704,64 zł. Udział sponsora w realizacji wystawy to 66 000,00 zł. Koszt aranżacji 1 m kw. wystawy stałej w oddziale Ulica Pomorska wyniósł około 5 400,00 zł/m kw. i był niższy niż w przypadku wystawy w oddziale MHK Fabryka Emalia Oskara Schindlera – około 7 200,00 zł/m kw.

Zwiększone koszty spowodowane były poszerzeniem zakresu prac. W drugim etapie podjęto decyzje o zbudowaniu w byłych celach gestapo stalowo-szklanej instalacji, zabezpieczającej inskrypcje na ścianach. Zastosowanie tego rozwiązania podniosło także standard zwiedzania i umożliwiło zasygnalizowanie losów wybranych osób – autorów napisów. Wyremontowano chodnik i sień prowadzącą na dziedziniec Domu Śląskiego. W sieni zaaranżowano instalację fotograficzną zwracającą uwagę przechodniów na historię tego miejsca. Wyremontowano część wewnętrznego dziedzińca Domu Śląskiego. Na fasadzie obok wejścia do cel umieszczono dwie stalowe tablice z wyciętą na nich inskrypcją, wyrytą przez nieznanego więźnia gestapo. Zamontowano wydruk wielkoformatowy z informacją o wystawie stałej. Zaaranżowano – przy zastosowaniu wydruków wielkoformatowych – korytarz prowadzący z hallu Domu Śląskiego na wystawę. Wszystkie wspomniane przestrzenie

[4] Jeżowski G.: *Ulica Pomorska. Przewodnik*. Kraków 2011.

Fragment fasady i wejście do byłych podręcznych cel gestapo, maj 2011 r., fot. T. Kalarus

Strona startowa Archiwum ofiar terroru niemieckiego i komunistycznego, fot. T. Kalarus

mają niezależne oświetlenie, wzbudzane fotokomórką. Wewnątrz sali wystawowej zaprojektowano i zbudowano szatnię wkomponowaną w wystój wystawy, sklepik muzealny, toaletę. Na zapleczu wyodrębniono przestrzeń trzech magazynów podręcznych. Przeprowadzono remont pomieszczania biurowego, wymieniono część sprzętu komputerowego.

Pierwotne założenia nie przewidywały zastosowania centralnego sterowania multimediami i źródłami światła na wystawie, jak też tak dużej liczby multimediów. Zrealizowano cztery szczegółowe prezentacje multimedialne i trzy ścieżki dźwiękowe oraz archiwum ofiar terroru niemieckiego i komunistycznego (www.krakowianie1939-56.mhk.pl), które zostało udostępnione online. Jest to jeden z ważniejszych elementów ekspozycji. Zbierane przez dziesięciolecia przez pracowników merytorycznych MHK informacje o ofiarach terroru niemieckiego i komunistycznego zostały udostępnione w formie elektronicznej bazy danych, która jest systematycznie rozbudowywana. Dzięki takiemu udostępnieniu bazy mogą z niej korzystać m.in. badacze historii, jak i członkowie rodzin osób represjonowanych przez systemy totalitarne. Wcześniej nie przewidywano takiego rozwiązania. Na wystawie zainstalowano nowoczesny system alarmowy oraz monitoring. Zakres przeprowadzonych prac wykroczył poza przygotowanie wystawy stałej i doprowadził do modernizacji całego oddziału i części otaczającej go przestrzeni.

Inną metodą przedstawiania historii zastosowaną na wystawie jest historia mówiona. W czasie prac nad wystawą pracownicy MHK nagrali osiem wywiadów ze świadkami historii, którzy doświadczyli terroru niemieckiego i komunistycznego. Większość wywiadów jest udostępniona na wystawie w jednym z kiosków multimedialnych i stanowi jej integralną część. Zastosowanie tej metody nawiązuje do klucza narracji całej wystawy, czyli do opowieści o terrorze z perspektywy „historii oddolnej”[5] przez pokazanie indywidualnych losów krakowian.

Realizacja projektu

Projekt nowej wystawy był realizowany przy użyciu metodyki i instrumentów do zarządzania projektami. Metoda ta od kilku lat była stopniowo wprowadzana w MHK. Przy realizacji zadania wykorzystano doświadczenia pracowników MHK, pracujących wcześniej metodą zarządzania projektami.

Od września do końca października 2010 roku została przeprowadzona kompleksowa modernizacja sali wystawowej. Wymieniono m.in. instalację elektryczną, zamontowano nowe oświetlenie, zaprojektowano i zbudowano system wentylacji, wykonano instalację na potrzeby sprzętu multimedialnego, zbudowano toaletę, pomieszczenia magazynowe, wymieniono podłogę w sali wystawowej. Na początku marca 2011 roku zakończono prace nad scenariuszem i przygotowano projekt aranżacji wystawy. Scenariusz i projekt aranżacji podlegały niewielkim modyfikacjom w ostatnim etapie realizacji. W drugiej połowie marca 2011 roku przystąpiono do realizacji drugiego etapu prac na wystawie stałej, obejmującego przede wszystkim wykonanie elementów aranżacji wystawy oraz instalacji stalowo-szklanej w dawnych celach gestapo. Na dziedzińcu i w sieni przeprowadzono prace remontowe. Wszystkie wspomniane prace zostały zakończone pod koniec maja 2011 roku.

Tab. 1. Czas realizacji poszczególnych zadań

Zadanie	Czas realizacji
Przygotowanie projektu architektonicznego	miesiąc
Prace budowlano-instalacyjno-aranżacyjne	4 miesiące
Przygotowanie i wykonanie prezentacji multimedialnych (redakcja, przygotowanie do tłoczenia)	6 miesięcy
Realizacja ścieżki dźwiękowej	2 tygodnie
Przygotowanie projektów graficznych	miesiąc
Wydawnictwa (projekty, recenzje, redakcja, przygotowanie do druku)	3 miesiące (wersja polska)
Wykonanie poszczególnych elementów aranżacji	1–2 miesięcy

[5] Zob. szerzej: http://www.history.ac.uk/makinghistory/themes/history_from_below.htm.

W listopadzie 2010 roku wyremontowana sala po raz pierwszy była wykorzystywana do realizacji programu Dnia Otwartych Drzwi Muzeów Krakowskich w oddziale Ulica Pomorska. 18 stycznia 2011 roku sala wystawowa była miejscem pierwszej w historii oddziału dyskusji panelowej *Wyzwolenie czy zniewolenie*. W debacie uczestniczyli prof. Andrzej Chwalba i prof. Andrzej Kurz. Duże zainteresowanie krakowian tego typu formą dyskusji o historii skłoniło Muzeum do zorganizowania 1 marca 2011 roku kolejnej otwartej debaty – *Bohaterowie czy Bandyci*. W debacie udział wzięli prof. Zdzisław Zblewski (Uniwersytet Jagielloński) i prof. Jacek Chrobaczyński (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie). Wydarzenia te były okazją do prezentowania i promowania projektu nowej wystawy. Po otwarciu ekspozycji w czerwcu 2011 roku zorganizowano dwie debaty: *Nazizm i stalinizm na szali zbrodni*, która odbyła się 23 sierpnia 2011 roku, oraz *8 maja. Dzień zwycięstwa czy dzień klęski?*.

Inną, nową i nietypową, formą promocji poprzedzającą otwarcie wystawy była historyczna gra miejska *Operacja „Luty”*, przeprowadzona 28 maja 2011 roku. Po raz pierwszy w historii MHK, w czasie wernisażu wystawy 2 czerwca 2011 roku, przygotowano niezwykłą prezentację typu dźwięk i światło na fasadzie budynku byłego aresztu gestapo, opowiadającą jego historię. Zrealizowana przez messmedia (Agnieszka Więckowska, Artur Wołoch) we współpracy z HMMM Studio (visual), Tomkiem Stanco / Gaffersami (światło), Piotrem Żyłą (muzyka). Ważnym punktem uroczystości było zapalenie symbolicznego znicza pod tablicą upamiętniającą ofiary terroru. Dokonali tego dwaj prawnukowie gen. Stanisława Rostworowskiego pseudonim „Odra”, komendanta Armii Krajowej Okręgu Kraków, zamordowanego w czasie przesłuchania przy ulicy Pomorskiej: siedmioletni Jan Rostworowski i czteroletni Tomasz Rostworowski oraz ośmioletni Paweł Butra, prawnuk Edwarda Heila pseudonim „Jerzy”, komendanta Szarych Szeregów w Krakowie, więzionego przy Pomorskiej.

Nieznaczne odchylenia od harmonogramu nastąpiły wiosną 2011 na wskutek opóźnienia w przygotowaniu scenariusza wystawy i braku dostępu do środków finansowych (w okresie styczeń – luty 2011 roku nie został jeszcze uchwalony budżet MHK przez Radę Miasta Krakowa).

Wnioski

Realizacja projektu w drugim etapie w czasie 11 miesięcy była możliwa po wzmocnieniu zespołu przez osoby w większości identyfikujące się z projektem i zaangażowane w jego wykonanie. Z perspektywy czasu wydaje się, że prowadzenie równocześnie prac przez MHK na dwoma wymienionymi projektami było zasadne. Dzięki koncepcjom wypracowanym w pierwszym etapie było możliwe szybkie wznowienie przedsięwzięcia. Wymuszone zawieszenie prac nad nową wystawą stałą w oddziale Ulica Pomorska okazało się korzystne dla projektu. Wykorzystano wiele doświadczeń i rozwiązań odnoszących się do organizacji pracy zarówno w projektach, jak i w aranżacji wystawy, a dotyczących zastosowania nowoczesnych środków przekazu. Otwarcie wystawy *Kraków – czas okupacji 1939–1945* dało możliwość przesunięcia doświadczonych pracowników do kolejnego zadania i skoncentrowania się głównie na nim. Jednocześnie trzeba pamiętać, że pracownicy realizujący projekt wykonywali także w Muzeum szereg innych zadań poza projektem.

Publiczność w czasie dyskusji panelowej, fot. T. Kalarus

Dyplom Sybilla 2011, Warszawa, 18 maja 2012 r. Nominacja w XXXII Konkursie o Nagrodę Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego Wydarzenie Muzealne Roku Sybilla 2011 w kategorii wystawy i inne przedsięwzięcia o tematyce martyrologicznej

Dokładne oszacowanie kosztów wystawy jest bardzo trudne bez wysoce precyzyjnego scenariusza plastycznego (scenograficznego). Zastosowane rozwiązania scenograficzne, ekspozycyjne, były nietradycyjne i powodowały wiele trudności na niewielkiej powierzchni wystawy. Początkowo planowane otwarcie wystawy na początku listopada 2010 roku, przesunięto na wiosnę 2011 roku. Scenariusz merytoryczny wystawy został oddany z niewielkim opóźnieniem i podlegał modyfikacjom. Jednak w wyniku dobrej współ-

pracy całego zespołu, opóźnienie to nie miało wpływu na terminowe otwarcie wystawy.

W następnych projektach więcej czasu należy przeznaczyć na przygotowanie i produkcję prezentacji multimedialnych. Dwie bardzo szczegółowe i skomplikowane technicznie prezentacje multimedialne, dostępne na wystawie, zostały wydane na płytach CD i są w sprzedaży. Przy wyłonieniu firmy realizującej prezentacje multimedialne cena nie powinna być jedynym i najważniejszym kryterium.

Na otwarcie wystawy nie udało się wydać wersji anglojęzycznej przewodnika *Ulica Pomorska.* Opóźnienie to było spowodowane dużą liczbą tłumaczeń na potrzeby projektu (cztery prezentacje, teksty na wystawę, podpisy eksponatów i fotografii).

Ekspozycja *Krakowianie wobec terroru 1939–1945–1956* cieszy się znacznie większym zainteresowaniem niż poprzednia wystawa stała i jest pozytywnie oceniana przez zwiedzających. Świadczą o tym artykuły w prasie i internecie oraz wpisy w Księdze pamiątkowej, m.in.: „Bardzo ważne są takie miejsca, przypominające nie tylko o wielkiej tragedii, ale także o bohaterstwie zwykłych ludzi. Jesteśmy pod wielkim wrażeniem i na pewno zapamiętamy tę wystawę do końca życia". Tomek, Kamila, 29.07.11"; „9th September 2011. A supreme exhibition – much improved since our last visit! It is a real eye-opener to those of us in the west (England) who considered the war finished in 1944… not 1989 as in Poland's case…! Wendy & Jerry Jennings"; „Opowieść porusząjąca, działa jak szczepionka przeciwko wszelkim terrorom, nacjonalizmom, oby działała bez końca i nikt nie był na nią uodporniony. Dziękujemy za opowiadanie historii emocjami i muzealiami (…). Melania, Tymek, 20.11.11".

Tab. 2. Zestawienie frekwencji w okresie czerwiec – grudzień 2011 r.

Miesiąc	Liczba ogółem
Czerwiec	1361
Lipiec	735
Wrzesień	896
Październik	625
Listopad	1313
Grudzień	412
Suma	**6375**

Największym wyróżnieniem dla twórców wystawy było przyznanie nominacji w XXXII Konkursie o Nagrodę Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego Wydarzenie Muzealne Roku Sybilla 2011 w kategorii wystawy i inne przedsięwzięcia o tematyce martyrologicznej.

Wystawa i cele podręcznego aresztu gestapo są oceniane przez zwiedzających jako miejsca, które zapadają na długo w pamięci i zmuszają do przemyślenia wielu spraw natury moralnej i filozoficznej, wpływu systemów totalitarnych na postawy i losy ludzi.

The Opening of the Permanent Exhibition *People of Kraków in Times of Terror 1939–1945–1956*. Summary of the Completed Project and Conclusions

The paper presents a summary of the works which had led to the revitalization of the Pomorska Street branch of the Historical Museum of the City of Kraków (MHK) and the launching of a new, multimedia permanent exhibition titled *People of Kraków in Times of Terror 1939–1945–1956* on 2 June 2011. The exhibition shows the mechanisms of terror and the scale of violence employed, as well as attitudes of the people of Kraków in the face of repression used by the two totalitarian regimes. By narrating the fate of selected individual persons and presenting their personal choices we preserve the memory about them, and about the tragic period in the history of our city they happened to live in.

The author of the paper who had been involved in the preparation of this exhibition as its curator and project manager (until July 2010) discusses all the stages that were accomplished during the realization of the project, including a report on the financing schedule for the years covered by it, the goals achieved and the methods used.

The opening of the new exhibition at the Pomorska Street branch marked the completion of the second stage of the construction of the Memory Trail of MHK. The creation of this exhibition and its inclusion in the Memory Trail was not only supposed to rescue the names of the victims, their fates and the tragic events in which they participated in the years 1939–1956 from oblivion. The organizers of this project considered it equally important to remind the audience what this place in fact was during the Nazi German occupation, and how much fear the very name "Pomorska" aroused among the local people.

As a revitalized branch of MHK, Pomorska Street receives very positive feedback from visitors who describe it as an important landmark on the historical map of Kraków, a place that becomes embedded in one's memory for a long time and one that provokes reflection. The greatest distinction and reflection of the positive assessment of the project by museological circles was the fact that for creating the exhibition *People of Kraków in Times of Terror 1939–1945–1956* the Historical Museum of the City of Kraków was nominated for the Sybilla 2011 Award in the prestigious 32nd Museum Event of the Year Competition organized by the Minister of Culture and National Heritage.